

Žiadosti preživších holokaust v slovensko-maďarskom pohraničí na príklade mesta Košice

(Petitions of Holocaust Survivors in the Slovak-Hungarian Borderlands. Case Study Košice)

PATRÍCIA FOGELOVÁ

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2025.05> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
© 2025, Patrícia Fogelová. This is an open access licensed under the Creative Commons

Patrícia Fogelová, Centrum spoločenských a psychologických vied, Spoločenskovedný ústav SAV, v. v. i., Karpatská 5, 04001 Košice; e-mail: fogelova@saske.sk

In this paper, I examine the petitions submitted by female Holocaust survivors to the city of Košice, which was ceded to Hungary in 1938. My primary focus is on petitions filed between 1945 and 1948, following the restoration of Czechoslovakia, in which survivors sought to obtain a certificate of national and political reliability – a prerequisite for acquiring Czechoslovak citizenship – or requested restitution and social support. This analysis centers on the reasons for which survivors requested the certificate, shedding light on their adaptive strategies for integrating into post-war Czechoslovak society, a society fundamentally shaped by nationalism and socialism. Furthermore, I examine how social connections among Holocaust survivors, in addition to the official legal criteria, played a role in determining their success in securing the certificate. I also explore the attitude of the local political elite toward Holocaust survivors during this period. Another question I address is how the local post-war political elite, who held decision-making authority, responded to these petitions. This investigation aims to contribute to our understanding of the complex dynamics of integration and memory in the immediate aftermath of World War II in Czechoslovakia.

Key words: Borderlands, citizenship, Czechoslovakia 1945 – 1948, holocaust survivors, petitions, restitutions

How to cite: Fogelová, P. (2025). Žiadosti preživších holokaust v slovensko-maďarskom pohraničí na príklade mesta Košice. Slovenský národopis, 73(1), 57–75.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2025.1.05>

Úvod

Slovensko-maďarské pohraničie predstavuje vo výskume holokaustu a jeho následkov málo prebádané územie, ktoré si v kontexte interetnických vzťahov zasluhuje väčšiu pozornosť. Cieľom predloženej štúdie je preto analýza žiadostí, ktoré preživší holokaustu z tohto regiónu adresovali lokálnej politickej elite v Košiciach v rokoch 1945 až 1948.¹ Košice ako najväčšie sídlo tohto regiónu predstavujú vhodnú prípadovú štúdiu výskumu, keďže pred vojnou tu žila druhá najväčšia židovská komunita na Slovensku. Podľa posledného sčítania z roku 1941, bolo v Košiciach pred deportáciami 10 079 obyvateľov židovského vierovyznania (Kovács, 2004: 30). Aj po vojne tu žila veľká židovská komunita, ktorú tvorilo okolo 2200 ľudí.² Nie všetci, ktorí sa v meste prihlásili, žili v Košiciach aj pred deportáciami. A naopak, na zozname chýbajú mená tých, o ktorých vieme, že sa vrátili a po vojne v meste žili.³

Žiadosti z obdobia bezprostredne po vojne predstavujú hodnotný a málo preskúmaný prameň, ktorý rozširuje doterajšie poznanie vzťahu povojnovej židovskej komunity a majority. Umožňujú podrobnejšie preskúmať adaptačné stratégie jednotlivcov v rokoch 1945 – 1948. Zároveň vhodne dopĺňajú iné pramene, ktoré boli predmetom doterajšieho výskumu.⁴

Tento špecifický prameň sa v súvislosti s holokaustom začal podrobnejšie skúmať pred niekoľkými rokmi. Význam žiadostí sa v niektorých prácach interpretuje najmä v kontexte rezistencie (Kaplan, Gruner, *Eds.*, 2020). Podľa Kaplana a Grunera, žiadosti písané počas holokaustu mohli prenasledovaným poskytnúť čas vyvinúť konkrétnu adaptačnú stratégiu, ktorá im v konečnom dôsledku zachránila život. V čase perzekúcií a prenasledovania ich dokonca považujú za účinnejšie než ozbrojené protesty. Uvedení autori, ako dôležitý faktor pri úspešnosti týchto žiadostí považujú osobné vzťahy s elitou na lokálnej a regionálnej úrovni (Kaplan, Gruner, *Eds.*, 2020: 3). Aj z toho dôvodu, považujem za potrebné skúmať tieto pramene najmä na lokálnej úrovni, pretože to umožní detailnejšie porozumieť vzťahu medzi preživšími a majoritou.

V slovenskej historiografii potenciál žiadostí v súvislosti s holokaustom prvýkrát objavila Madeline Vadkerty. Prostredníctvom výskumu listov adresovaných Jozefovi Tisovi posunula poznanie holokaustu do omnoho osobnejšej roviny. Otvorila v ňom

1 Toto výskumné obdobie je ohraničené prostredníctvom dvoch politických medzníkov, avšak hlavné rámce tohto vzťahu sa kreovali najmä v období rokov 1945 a 1946. Z týchto rokov pochádzajú aj základné pramene, s ktorými v štúdiu pracujem.

2 Archív bezpečnostných složek (ďalej ABS), Fondy tzv. Studijního ústavu MV, Židovské organizace, Různé publikace, štúdie, prednášky k sionistické problematice, sign. 425-373-3, 425-374-1, 425-374-2. S prepisom zoznamu v rámci tohto výskumu pomohol Pavol Šalamon.

3 Porovnávaním zoznamov zo sčítania z roku 1930 so zoznamom vyhotoveným AJDC a tiež zoznamom obetí vyhotovených skupinou Hidden Child P. Šalamon odhaduje počet preživších z Košíc na 800 osôb. Pozri tiež: Görög, 1991.

4 Povojnovej obnove židovských náboženských obcí v celoslovenskom aj lokálnom kontexte či individuálnym ľudským osudom sa doteraz venovalo viacero prác. Ku Košiciam pozri najmä: Singerová, 2005. Ostatné práce, ktoré sa venovali tejto téme: Bumová, 2008; Salner, 2016; Štelmachovič Bumová, Salner, 2024; Vrzgulová, 2011.

tiež tému nerovného vzťahu perzekvovanej židovskej minority a vtedajšej politickej elity reprezentovanej jej najvyšším predstaviteľom – vtedajším prezidentom Jozefom Tisom.⁵

Žiadosti z rokov 1945 až 1948, ktoré skúmam, majú z povahy obdobia, kedy vznikli, iný charakter. Stále ich však možno vnímať ako dôležitý komunikačný nástroj vyjednávania pri tvorbe adaptačných stratégií. Židia písali tieto žiadosti v reakcii na povojnovú legislatívu produkovanú buď prezidentom Edvardom Benešom alebo Slovenskou národnou radou (Gabzdilová, Olejník, Šutaj, 2005). Reagovali na opatrenia smerované proti maďarskému a nemeckému obyvateľstvu, ktoré sa týkali straty československého občianstva.

V doterajšej historiografickej spisbe sa problematike židov a znovuzískania československého štátneho občianstva či majetkových práv venovalo viacero autorov.⁶ Ivica Bumová už v práci z roku 2008 upozornila, že pri snahe o znovuzískanie majetku zohrávalo kľúčovú rolu stanovenie štátneho občianstva židov.⁷ Kritériá určenia štátneho občianstva sa odvíjali najmä od toho, k akej národnosti sa židia prihlásili v roku 1930. Tí, ktorí sa v sčítaní prihlásili k židovskej či slovenskej národnosti, mali automaticky získať štátne občianstvo aj osvedčenie o štátnej a politickej spoľahlivosti. Tí, ktorí sa v uvedenom sčítaní prihlásili k maďarskej alebo nemeckej národnosti, mali dokázať pred preverovacou komisiou svoju lojalitu k obnovenému Československu. Ako uvádza doterajšia literatúra, tieto praktiky boli v mnohých prípadoch na lokálnej úrovni zneužívané (Bumová, 2008: 52-53).

V prípade Košíc nevieme určiť konkrétny podiel židov, ktorí sa v roku 1930 prihlásili k maďarskej národnosti resp. slovenskej národnosti.⁸ Avšak vieme, že k židovskej národnosti sa v tomto sčítaní prihlásilo 51,21 % z celkového počtu košických židov (Szeghy-Gayer, 2019: 35). Identifikovať priznanú národnosť zvyšných takmer 49% obyvateľov židovského vierovyznania nie je kvôli chýbajúcim údajom možné. Zároveň je potrebné si uvedomiť, že etnická príslušnosť nehovorí nič o lojalite jednotlivca k štátu.

Ako uviedla vo svojej práci Veronika Szeghy-Gayer, najmä staršia generácia židov bola kultúrne a jazykovo spätá s maďarskou identitou.⁹ Zmienky o spätosti s maďarskou kultúrou časti košickej židovskej komunity možno nájsť aj v memoárovej literatúre preživších holokaustu. Edit Eva Eger¹⁰ spomína na udalosti Viedenskej arbitráže z novembra 1938 a príchod Horthyho do Košíc takto: „*Rozumiem tomu, že*

5 V beletrizovanej forme vyšla kniha *Slovutný pán prezident. Listy Jozefovi Tisovi* (Vadkerty, 2020).

6 Bumová, I. (2008). Salner, Bumová (2024). Švolíková, M. (2012)

7 Bumová, I. (2008). Židovská komunita po roku 1945 – snaha o občiansku a sociálnu rehabilitáciu. In: M. Vrzgulová, D. Richterová (Eds.), *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti* (s. 44–66). Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu.

8 K problematike etnickej identifikácie obyvateľov izraelitského vierovyznania v Košiciach v medzivojnovom období pozri: Kovács, 1995.

9 Porovnaj tiež: Kovács, E. (2004).

10 Edita Eva Eger (1927) je známa americká psychologička a autorka viacerých svetových bestsellerov. Na základe iniciatívy Maďarského konzulátu bola v roku 2023 na jej pamiatku osadená pamätná tabuľa na fasáde domu, kde pred deportáciami bývala.

sú moji rodičia vzrušení a pyšní. Veď predsa niekam patríme! Dnes aj ja vítam Horthyho. Predvediem tanec. Mám oblečený maďarský kroj: výraznú kvetovú výšivku na svetlej vlnenej veste a sukňu, vejúcu blúzku s bielymi rukávmi, stužky, krajkú, červené čižmy. Keď predvediem vysoký výkop pri rieke, Horthy tlieska. Tanečníci sa mu páčia. Páčim sa mu i ja.“ (Eger, 2018: 20)

Po Viedenskej arbitráži židovská komunita v Košiciach čelila niekoľkým desiatkam protizidovských zákonov a opatrení. Tie vyvrcholili na jar 1944 po nemeckej okupácii Maďarska. Práve pohraničné regióny pripojené k Maďarsku po prvej a druhej Viedenskej arbitráži patrili k tým, ktoré boli ako prvé „očistené“ od židov (Waters, 2020: 157). Košice sa stali tiež jedným z prvých miest vojnového Maďarska, kde došlo ku getoizácii židovského obyvateľstva. Židia boli v priebehu apríla a mája postupne sústredení vo viacerých častiach mesta. O pár týždňov boli sústredení v tehelni na jeho okraji a v niektorom z piatich transportov (od 16. mája do 3. júna 1944) deportovaní do vyhladzovacieho tábora Auschwitz-Birkenau. Komunita v počte približne 12-tisíc ľudí (z Košíc a blízkeho okolia) bola takmer celá vyvraždená (Csösz, Szeghy-Gayer, 2021). Malá časť tých, ktorí v meste zostali na základe výnimky, opätovne čelila ohrozeniu života po nástupe Strany šíkových krížov v októbri 1944 (Fogelová, Szeghy-Gayer, 2024: 157).

Návrat do československých Košíc

K ukončeniu prenasledovania židovskej komunity v meste došlo po 19. januári 1945. Pre Košice sa otvorila úplne nová dejinná kapitola. Nad mestom prevzala na niekoľko týždňov správu Červená armáda a už čoskoro sa kreovala nová politická elita. V prvých mesiacoch roka 1945 ju tvorili členovia Správnej komisie mesta Košice. Tento špecifický orgán štátnej samosprávy sa zriaďoval v mestách a obciach s „neslovanským“ obyvateľstvom (Šutaj, 2013: 109).

V meste bola správna komisia menovaná Odborom pre vnútornú demokratickú verejnú správu Slovenskej národnej rady 8. februára 1945. Pôvodne pozostávala zo siedmich členov – Štefana Kaifera, Antona Harčara, Júliusa Maurera, Jána Herhu, Františka Bajusza, Pavla Drocára a Štefana Sendeka. Zastúpené v nej boli dva politické prúdy. Jeden tvorili bývalí členovia Strany slovenskej národnej jednoty na čele so Štefanom Kaiferom, prípadne členovia Slovenského katolíckeho kruhu. Prevahu v správnej komisii získal druhý politický prúd – komunisti na čele s Júliusom Maurerom (Fogelová, 2023: 91-92).

Správnu komisiu 22. augusta 1945 nahradil národný výbor. Jeho členovia disponovali rozsiahlymi kompetenciami vrátane vydávania už uvedených osvedčení o štátnej, občianskej a ľudovodemokratickej spoľahlivosti. Každý, kto chcel získať prácu, živnosť, dôchodok alebo predtým arizovaný majetok, musel absolvovať preverovacie konanie. To sa týkalo aj židov, ktorí sa vrátili z vyhladzovacích táborov, prípadne zo svojich úkrytov.¹¹

¹¹ Pozri tiež: Bumová, 2008; Cichopek-Gajraj, 2012.

Židia sa teda po skončení vojny vracali do obnoveného Československa, kde už prebiehala snaha o etnickú homogenizáciu obyvateľstva (Waters, 2020: 182). Tá bola namierená nielen proti po nemecky alebo maďarsky hovoriacim obyvateľom, ale aj proti osobám, ktorých etnická identita nebola jednoznačná (Rákosník, Spurný, Štaif, 2018: 182-195). Osobitne sa to týkalo pohraničných regiónov, kde bol zo strany celoštátnych a miestnych orgánov vyvíjaný tlak na odstránenie všetkých tých, ktorí nedisponovali jednoznačnou etnickou identitou.¹²

V meste to ovplyvnilo všetky oblasti verejného života – od kultúry, cez hospodársky život až po inštitúcie štátnej a verejnej správy sídlia v meste (Fogelová, 2023). Zložitosť povojnových interetnických vzťahov v meste sa odzrkadľuje v rôznych archívnych prameňoch. Agenda zachovaná vo fonde Národného výboru mesta Košice 1945 – 1948 a agenda ľudového súdnictva uložená v Štátnom archíve v Košiciach umožňuje analýzu konkrétnych prípadov týkajúcich sa napríklad vrátenia hnutelného a nehnuteľného majetku, udelenia osvedčenia o národnej a politickej spoľahlivosti, agendy týkajúcej sa žiadostí o sociálnu podporu, procesov ľudového súdnictva, zastúpenia židovskej minority v rozhodovacích orgánoch, politickom živote mesta atď.

Činnosť obnovenej židovskej náboženskej obce v roku 1945

Židovská náboženská obec v Košiciach (ďalej ŽNO Košice) bola obnovená 4. februára 1945.¹³ Už od začiatku sa považovala za jedinu právnu nástupkyňu neologickej aj ortodoxnej náboženskej obce.¹⁴ Na území Československa išlo o jednu z prvých židovských komunít, ktorá sa po vojne organizačne sformovala. Sídlo mala na vtedajšej Frangepánskej ulici (dnes Tajovského ulica). K prvoradým úlohám, ktoré si v Košiciach stanovila, bola pomoc vracajúcim sa z koncentračných táborov, z pracovných táborov alebo z úkrytov. Židia – repatrianti sa do mesta vracali v zlom zdravotnom stave, bez akýchkoľvek finančných prostriedkov a bez vhodného ošatenia. Návrat preživších trval niekoľko mesiacov. Ako prví sa vracali tí, ktorí prežili holokaust v úkrytoch, no väčšina, ktorá sa vrátila z vyhladzovacích táborov, prišla do Košíc v priebehu letných mesiacov roka 1945.¹⁵ Menšia časť prišla do mesta v priebehu jesene 1945.

12 (1945, 15. február) Budujeme domov. Za očistu Košíc. *Východoslovenská pravda*. Pozri tiež (1945, 22. august) Úlohou MNV vytvoriť z Košíc slovenské mesto. *Východoslovenská pravda*.

13 Archív mesta Košice (AMK), fond Národný výbor mesta Košíc 1945 – 1948 (f. NvMK 1945-48), škatuľa (šk.) 18, číslo jednotky (č. j.) 2242/1945 – Židovská náboženská obec v Košiciach – memorandum a dočasné riešenie niektorých neodkladných otázok.

14 V septembri 1945 Slovenská národná rada schválila vyhlášku 231/1945, ktorou nariaďovala založiť Ústredný zväz židovských náboženských obcí (ÚZZNO) na Slovensku. Vyhláška určovala, že v každom meste smie pôsobiť jedna židovská náboženská obec. O historickom kontexte tohto kroku pozri: Bumová, 2008: 45; Salner, 2016: 77-90; Štelmachovič Bumová, Salner, 2024: 47-50.

15 Tieto údaje potvrdzujú spomienky viacerých preživších. Pozri napríklad: Eger, 2018.

Predsedsníctvo ŽNO Košice sa snažilo pomoc pre týchto ľudí organizovať v spolupráci s mestom. Už 10. februára 1945 predstavitelia obce Správnej komisii mesta Košice adresovali žiadosť na urýchléné zverejnené nariadenie SNR, ktorým boli zrušené všetky zákony a opatrenia prijaté v predchádzajúcom období, teda aj tie, ktoré diskriminovali židovské obyvateľstvo.¹⁶

Pre vracajúcich sa židov (bez rozdielu či pochádzali alebo nepochádzali z Košíc) ďalej žiadali zabezpečenie lekárskej prehliadky, pomoc s ošatením či jednorazovú finančnú pomoc. Mesto malo prostredníctvom vyhlášky zabezpečiť, aby bol vracajúcim sa židom vrátený ich hnuťelný aj nehnuťelný majetok. Rokovanie v mene mesta viedol predseda správnej komisie Štefan Kaifer¹⁷ a magistrátny riaditeľ Štefan Gaži.¹⁸ Väčšinu požiadaviek však mesto nevedelo v danom období splniť. Lekárska prehliadka bola formálne poskytnutá, ale vzhľadom na nedostatok lekárov, nebola dobre dostupná. Preto aj keď ŽNO Košice žiadala lekárske prehliadky špeciálne pre vracajúcich sa židov, mesto túto požiadavku zamietlo. Negatívne boli prijaté aj požiadavky na poskytnutie šatstva a jednorazovej finančnej podpory. Ako dôvod mesto uvádzalo nepriaznivé finančné podmienky. Súhlasilo však s tým, aby bola v prospech ŽNO riešená otázka židovských bytov aj hnuťelného majetku.¹⁹

Vyhláška, aby každý, kto mal u seba židovský majetok, nahlásil túto skutočnosť sociálnemu oddeleniu mesta, vyšla 5. marca 1945. Týkalo sa to nielen cenných vecí, ako napríklad zlata, drahokamov, peňažnej hotovosti, nábytku, ale aj oblečenia, kobercov, kuchynských servisov a pod. K ohláseniu majetku sa mali prihlásiť všetci tí, ktorí ho nadobudli po 19. marci 1944 a to bez ohľadu na spôsob získania. Tento majetok mohol aj naďalej ostať v rukách ohlasovateľa, avšak nemohol byť z mesta odvezený a musel sa oň patrične starať. V praxi však táto vyhláška nefungovala. Noví majitelia židovských hnuťelností neboli ochotní oficiálne tento majetok nahlásiť.²⁰ Predstavitelia ŽNO Košice preto navrhovali možnosť vymáhať tento majetok prostredníctvom trestných oznámení a spolupráce s Národnou bezpečnosťou. Žiadali

16 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 18, č. j. 2242/1945 – Židovská náboženská obec v Košiciach – memorandum a dočasné riešenie niektorých neodkladných otázok. Tu mali na mysli nariadenie č. 1/1944 Zb. n. SNR o vykonávaní zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci na Slovensku. Na základe tohto nariadenia malo dôjsť k nule majetkových prevodov a k navráteniu občianskych práv židom. Viac pozri: Bumová, 2008: 48–49.

17 Štefan Kaifer – advokát, počas vojny predseda obvodového výboru Strany slovenskej národnej jednoty v Košiciach. Jeden z organizátorov slovenského menšinového života. Po oslobodení mesta predseda Správnej komisii mesta Košice.

18 O Štefanovi Gažim a jeho úlohe v mestskom aparáte v Košiciach počas holokaustu pozri: Fogelová, 2024.

19 Bytová otázka patrila v súvislosti s deportáciami židovského obyvateľstva ku kľúčovým témam v meste. Viac o tejto problematike pozri: Csósz, Szeghy-Gayer, 2021.

20 V agende NvMK som doteraz našla len jednu odpoveď na uvedenú vyhlášku, kde obyvatelia nahlásili opustený židovský majetok. Zdroj: AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 25, č. j. 4435/1945. Vyskytli sa však prípady, keď preživší holokaustu v spolupráci s mestom pátrali po hnuťelnom majetku priamo v konkrétnych domoch či bytoch občanov obvinených z kolaborantstva. Pozri napr. Štátny archív v Košiciach (ďalej ŠA KE), fond Ludový súd Košice Spisy Tk, 1948 (f. Ls KE), č. j. TK 369/48 Štátny zamestnanec Dr. Štefan Gaži.

tiež vrátenie majetku získaného v dražbe alebo kúpou a to bez nároku na náhradu kúpnej ceny, pretože „*terajší majiteľ získal tieto veci spôsobom, ktorý nezodpovedá ani dobrým mravom, ani spravodlivosti.*“²¹ Navrhovali, aby si títo žiadali náhradu škody v Maďarsku. Zároveň však 21. apríla 1945 Veliteľstvo Národnej bezpečnosti v Košiciach vydalo zákaz pridelovať „židovské“ majetky späť ich majiteľom, až kým nebude celá situácia vyjasnená Slovenskou národnou radou na celoštátnej úrovni.²²

Časť židovského majetku malo stále v držbe samotné mesto. Jeho úradníci sa na jar 1944 zúčastnili na práci deložovacích komisií, ktoré pred deportáciami vystaňovali židovské rodiny a zároveň inventarizovali ich majetok. Na bytovom oddelení počas holokaustu pracoval už spomínaný Štefan Gaži, ktorý mal detailný prehľad o celej situácii, keďže on i ďalší úradníci okrem iného inventarizovali hnutelný majetok a evidovali tiež prázdne židovské byty (Fogelová, 2024: 24-26). Uchovávali cennosti, ktoré z nich zobrali a na mestskom úrade tiež existovala miestnosť, v ktorej boli uložené kľúče od židovských domov a bytov. Majetok vyššej hodnoty bol prevezený do skladov, ktoré boli aj pod kontrolou mesta. Tie boli zriadené na vtedajšej Štefánikovej (dnes Hlavnej) ulici č. 60, teda priamo v priestore, kde sídlil aj mestský úrad. Židovský majetok bol uložený aj v iných častiach mesta – Zrinyiho ulica č. 24 (dnes už neexistujúca ulica – približne v priestore dnešnej Jantárovej ulice), Moldavská okružná č. 28 (dnes Moldavská cesta), Štúrova okružná č. 14 (dnes Štúrova ulica). Časť majetku bola skladovaná v synagógach na Rákocziho okružnej (dnes Moyzesovej ulici) a Lutherovej (dnes Zvonárskej ulici). Časť majetku bola uložená na Triede Červenej armády (dnes Južnej triede). Všetok majetok pod správou mesta mal byť na žiadosť ŽNO čo najskôr odovzdaný do jej správy.²³ V doterajšom výskume sa nepodarilo zistiť, či sa tak skutočne stalo.

Žiadosti žien preživších holokaust a ich adaptačné stratégie v rokoch 1945 – 1948

Pre účely tejto štúdie analyzujem žiadosti 42 žien, ktoré sa v sledovanom období obrátili na mesto. Väčšina žiadateľiek bola vo veku do 40 rokov. Mnohé z nich sa vrátili domov bez manžela alebo bez detí, napriek tomu sa snažili svoj život aspoň čiastočne obnoviť.

Ženskú optiku som zvolila najmä kvôli jedinečnosti ich prežívania. V prameňoch viac reflektujú rodinné a sociálne väzby a každodenné snahy o návrat k „normálnemu“ životu. Sú to práve ženy, ktoré sú v prameňoch osobnejšie,²⁴ čo z nich robí vhodný zdroj poznania tzv. malých dejín a dejín každodennosti.

21 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 18, č. j. 2518/1945.

22 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 25, č. j. 4435/1945.

23 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 18, č. j. 2242/1945 – Židovská náboženská obec v Košiciach – memorandum a dočasné riešenie niektorých neodkladných otázok.

24 Viditeľné je to predovšetkým v memoárovej literatúre. Vo väčšine prípadov ženy ponúkajú náhľad do vnútorného prežívania v omnoho väčšej miere, než je to v prípade memoárovej produkcie mužov. Tá býva orientovaná skôr na politické realie a verejnú sféru.

Cieľom žiadostí, ktoré adresovali mestu, boli v prvom rade snahy o obnovenie svojho predošlého života. A to v možnostiach rodiaceho sa ľudovodemokratického režimu. Vďaka nim možno skúmať detailne vzťah preživších k majorite a opačne. Niektoré žiadosti umožňujú sledovať ich sociálne väzby vrátane väzieb na už spomínanú lokálnu elitu. A naopak, vieme skúmať postoje, ktorý zastávala miestna politická elita k majetkovým otázkam a k otázkam štátoobčianskej spoľahlivosti na konkrétnych príkladoch. Prostredníctvom detailnej analýzy uvedeného prameňa je možné tiež získať konkrétnejšiu predstavu o adaptačných stratégiách skúmaných žien v období bezprostredne po skončení vojny.

Pre potreby analýzy som identifikovala žiadosti občianskeho a sociálneho charakteru,²⁵ ktoré možno rozdeliť do troch kategórií: 1. žiadosti o udelenie osvedčenia o ľudovodemokratickej, politickej a národnej spoľahlivosti, 2. žiadosti o vrátenie hnutelného či nehnuteľného majetku (vrátane získania inštitútu národného správcovstva),²⁶ 3. žiadosti o sociálnu podporu.

Žiadosti o udelenie osvedčenia o ľudovodemokratickej, politickej a národnej spoľahlivosti

Zo 42 skúmaných žiadateľiek, ktoré sa obrátili na mesto v priebehu rokov 1945 – 1946, až 29 z nich žiadalo mesto o udelenie osvedčenia o ľudovodemokratickej, politickej a národnej spoľahlivosti (Tabuľka č. 1). Žiadosti súviseli s už vyššie uvedeným dekrétom prezidenta republiky č. 33/1945 o československom štátnom občianstve. Ak chcel žiadateľ získať prácu, živnosť, začať štúdium či v ňom pokračovať, potreboval získať uvedené osvedčenie, ktoré dokazovalo jeho lojalitu k Československej republike a ktoré ho oprávňovalo na ďalšiu existenciu v krajine.²⁷

Spolu 11 žien uvádzalo, že osvedčenie potrebujú kvôli založeniu živnosti, získaniu pracovného miesta či kvôli štúdiu, 4 ženy uvádzali ako dôvod získanie pasu a dokladov, čo evokuje, že reálne uvažovali o vycestovaní/emigrácii z krajiny, 3 ženy uvádzali ako hlavný dôvod získanie československého štátneho občianstva a 9 neuviedlo presný dôvod podania žiadosti.

Skúmané žiadosti obsahujú niekoľko dokumentov. V prvom rade to bol *Dotazník o osobných pomeroch a k zisteniu o štátoobčianskej a národnej spoľahlivosti štátneho a verejného zamestnanca*, ktorý bol pôvodne publikovaný kvôli nariadeniu SNR č. 44/1945 zo dňa 25. mája 1945 o úprave služobného pomeru štátnych a verejných

25 Porovnaj: Bumová, 2008.

26 Nariadenie č. 50/1945 Zb. n. SNR o národnej správe určilo, že všetok majetok osôb štátne nespoľahlivých, nachádzajúci sa na území Slovenska, sa štátom zaistuje a dáva sa pod národnú správu a tiež všetok majetok, ktorý bol nadobudnutý buď podľa fašistických právnych noriem o národnej, rasovej alebo politickej perzekúcii, buď súkromnoprávnou zmluvou uzavretou po 29. septembri 1938 pod tlakom okupácie alebo národnej, rasovej alebo politickej perzekúcie, a to aj vtedy, keď takýto majetok bol prevedený na osoby tretie.

27 Porovnaj: Bumová, 2008.

zamestnancov.²⁸ Využíval sa však aj v preverovacom konaní, ktorého účelom bolo zistenie lojality v súvislosti so znovuzískaním československého štátneho občianstva.

Okrem dotazníka bol súčasťou žiadosti v mnohých prípadoch sprievodný list, v ktorom žiadateľka vysvetľovala, z akých dôvodov potrebuje získať osvedčenie a prípadne v ňom uvádzala náležitosti, ktoré mali dokázať jej lojalitu k Československej republike. Ďalej obsahovala zápisnicu z preverovacieho konania, kde preverovacia komisia častokrát detailne uvádzala výhrady voči preverovanej, či naopak uvádzala, čo predurčuje kandidátku k tomu, aby uvedené osvedčenie získala. A napokon, v prípade ak žiadateľka uspela, obsahuje spis tiež samotné osvedčenie o štátoobčianskej a národnej spoľahlivosti. Niektoré spisy sú bez tohto osvedčenia, čo s najväčšou pravdepodobnosťou znamenalo, že preverovacie konanie nebolo ukončené. Malá časť spisov obsahuje negatívne stanovisko komisie k udeleniu tohto osvedčenia.

Z uvedeného počtu 29 žien, žiadajúcich o udelenie osvedčenia, sa 24 z nich podarilo získať osvedčenie o spoľahlivosti a len 1 osobe bolo zamietnuté. V prípade ďalších 3 žien nebolo preverovacie konanie pravdepodobne ukončené, pretože v spise chýba konečné stanovisko k prevereniu. Jedna zo skúmaných žien sa na preverovacie konanie osobne nedostavila. Štatisticky teda boli žiadateľky o získanie osvedčenia spoľahlivosti úspešné. 82 % z nich bolo vybavených kladne a len v 4% prípadov vieme potvrdiť zamietnutie.

Kvalitatívna analýza ukazuje, že vnímať udelenie spoľahlivosti len cez určenie národnosti podľa výsledkov sčítania by bolo zjednodušujúce. Ako dôležité sa ukazujú sociálne väzby preživších. To sa týkalo najmä žien, ktoré slabšie ovládali slovenský jazyk. Ten bol totiž spolu s prihlásením sa k slovenskej alebo židovskej národnosti určujúci. Komisia brala do úvahy, aké školy žiadateľky navštevovali alebo akým jazykom rozprávali nielen na verejnosti, ale aj doma (Tabuľka č. 1). Túto prax možno ilustrovať na konkrétnych príkladoch.

Žiadateľka Kamila W. mala problémy so získaním osvedčenia, pretože pred rokom 1944 navštevovala maďarské gymnázium. Členovia preverovacej komisie preto pochybovali o jej lojalite voči Československu. K získaniu osvedčenia jej pomohli osobné svedectvá ľudí, ktorí boli považovaní za vierohodných. Jedným z nich bol napríklad Ondrej Kukorelli,²⁹ ktorý Kamilu W. osobne poznal.³⁰

Osobné kontakty boli dôležité v prípade žiadateľky Margity S., ktorá na verejnosti rozprávala po maďarsky, čo bolo z pohľadu štátnej moci vnímané ako nelojálne správanie.³¹ Komisia rozhodla o udelení osvedčenia spoľahlivosti po tom, čo sa za ňu osobne zaručili niektorí členovia národného výboru.³²

28 O niekoľko mesiacov neskôr bolo toto nariadenie zrušené a nahradené nariadením SNR č. 99/1945.

29 Ondrej Kukorelli bol brat Ľudovíta Kukorelliho – veliteľa partizánskych jednotiek na východnom Slovensku.

30 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 75, č. j. 41744/1945.

31 „Hovorte slovensky“. In: *Demokrat*, 14. 3. 1945.

32 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 68, č. j. 34235/1945.

Naopak, absencia takýchto kontaktov sa ukázala ako rozhodujúca v prípade žiadosti Ruženy S., ktorej žiadosť (ako jedinej zo skúmaných žien) bola zamietnutá.³³

V niektorých prípadoch stačilo len ústne potvrdenie údajov uvedených v dotazníku a preverovacia komisia osvedčenie vydala. Vtedy možno v zápisnici z preverovacieho konania nájsť formulu: „Komisia brala do úvahy pravdivé údaje uvedené v dotazníku a keďže sa nezistili nijaké závažné nedostatky po stránke národnej a politickej, komisia sa usniesla, že menovaná je národne a politicky spoľahlivá.“³⁴

Osobitne treba vnímať žiadosti o udelenie osvedčenia u tých žien, ktoré boli pri sčítaní v roku 1930 maloleté. Ako môžeme vidieť zo sprievodného listu Zuzany V. narodenej v roku 1926, jej argumentácia o slovenskej etnickej identite sa opierala o skutočnosť, že pred rokom 1938 navštevovala slovenské gymnázium. Zároveň argumentovala, že sa neprihlásila k maďarskej alebo nemeckej národnosti, aj keď explicitne nehovorí, že sa prihlásila k národnosti slovenskej či židovskej. Svoju lojalitu k Československu dokazovala tým, že sa neangažovala v žiadnej maďarskej politickej strane. Podobne ako jazyk, aj členstvo a činnosť židov v maďarských politických stranách bolo pri udelení osvedčenia spoľahlivosti skúmané (viď Obr. č. 1).

Adaptačné stratégie žien teda vykazovali niekoľko spoločných znakov, prispôbených dobovému diskurzu. Štátna moc ich prostredníctvom nariadení namierených proti maďarskému (a nemeckému) obyvateľstvu nútila deklarovať slovenskú etnicitu. V dvojязыčných Košiciach to pre mnohé z nich nebol problém, no vyskytli sa aj prípady, keď žiadateľky skutočne neovládali slovenský jazyk. Okrem deklarovania slovenskej (prípadne židovskej) identity sa preto snažili využívať už spomenuté osobné kontakty. To vytváralo tiež veľký priestor pre korupčné praktiky. Kontakty, ktoré boli pre preživších dôležité, boli najmä z radov mestskej politickej elity, prípadne z radov miestnej slovenskej inteligencie. Obzvlášť dôležité boli ich kontakty na ľavicové prostredie, ktoré bolo v Košiciach už v medzivojnovom období významné³⁵ a navyše jazykovo heterogénne.³⁶ Po vojne význam ľavicového hnutia pre politický život v meste ešte vzrástol.

Žiadosti o vrátenie hnutelného a/alebo nehnuteľného majetku

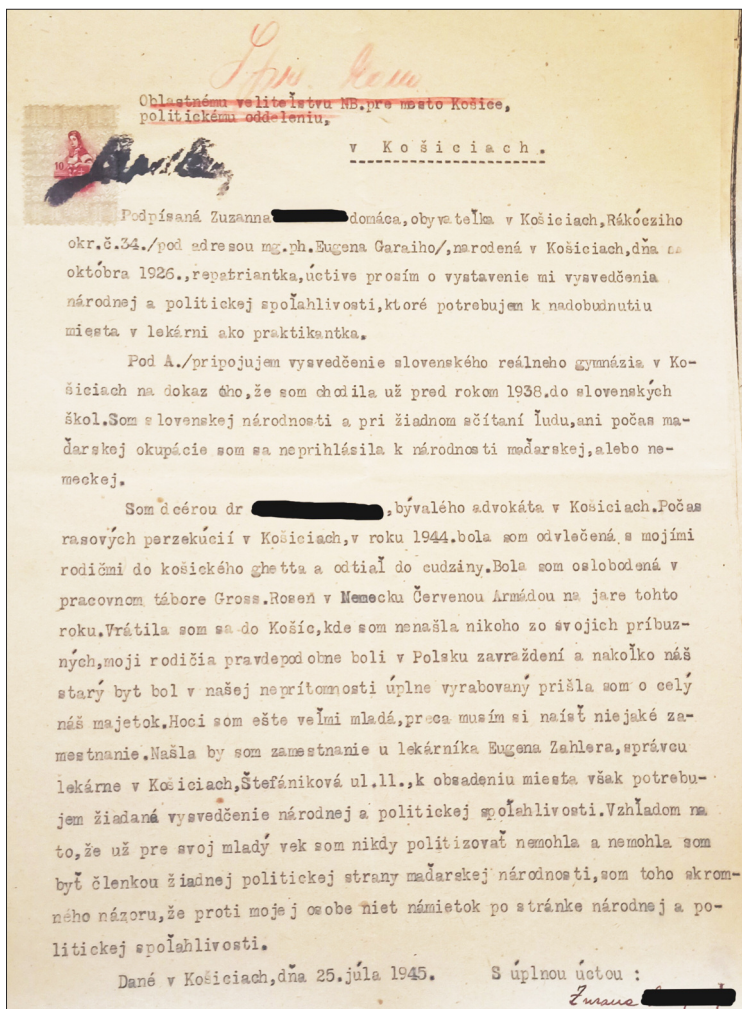
Otázka opätovného získania hnutelného a nehnuteľného majetku patrila ku kľúčovým témam obnovenia života židovskej komunity po vojne. Samotné preživšie holo-kaust túto otázku vnímali nielen ako zdroj ďalšej existencie v meste, ale mali k majetku aj citovú väzbu (Eger, 2018: 85).

33 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 171, č. j. 20151/1946.

34 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 182, č. j. 24601/1946.

35 Komunistická strana bola v medzivojnových Košiciach druhou najsilnejšou politickou stranou.

36 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 83. O volebnom správaní židov v medzivojnových Košiciach pozri štúdiu E. Kovács (Kovács, 1995).

Obrázok č. 1. Sprivodný list k žiadosti o udelenie spoľahlivosti jednej zo skúmaných žien. Zdroj: f. NvMK, 1945-48, šk. 57.

Zo 42 žiadostí žien, ktoré skúmam, sa 10 z nich týkalo získania majetku. V 7 prípadoch žiadateľky žiadali o nehnuteľný majetok a v 3 prípadoch o vrátenie nábytku alebo zariadenia obchodu.³⁷

Z 10 žiadostí bolo 6 vybavených kladne a 4 žiadosti boli zamietnuté. Dve zamietnuté žiadosti sa týkali nehnuteľného majetku. Obzvlášť zaujímavá žiadosť sa týkala Marianny H., ktorá žiadala o byt, v ktorom pred deportáciami bývala so strýkom a s tetou. V tomto prípade išlo o lukratívnu nehnuteľnosť, ktorá patrila rodine Halmi. Byt nebol síce napokon pridelený tejto žiadateľke, ale získala ho späť jej teta. Dr. Priska Halmi

37 Vid' Tabuľka č. 2.

(1881 – 1958) pritom od roku 1919 učila na štátnom gymnáziu s vyučovacím jazykom maďarským. Publikovala viacero štúdií k dejinám maďarskej literatúry. Počas holokaustu sa pravdepodobne ukrývala v Budapešti. Zároveň jej brat Béla Halmi (1875 – 1944) patril k zakladateľom Maďarskej národnej strany v Košiciach, neskôr bol funkcionárom Zjednotenej maďarskej strany (Gašpar, Blašková, Mihóková, 2014: 373).

V druhom prípade bola žiadosť o pridelenie bytu zamietnutá, pretože bol už obsadený.³⁸

Ak hovoríme o nehnuteľnom majetku, získať ho späť bolo totiž možné väčšinou v prípade, ak bol neobývaný. V Košiciach sa po deportáciách židovského obyvateľstva vyprázdnilo približne 2100 bytov, ktoré boli mestom ďalej pridelené buď armáde, ale žiadosť o ne mohli podať aj bežní obyvatelia mesta (Csósz, Szeghy-Gayer, 2021: 85). Koľko z nich bolo neobsadených po 19. januári 1945 nie je možné určiť, no minimálne v prvých týždňoch po oslobodení mesta sa v agende mestského úradu stále objavovali žiadosti o tieto byty. Časť ďalšieho domového a bytového majetku v meste sa mohla uvoľniť aj v súvislosti s evakuáciou nyílašovského vedenia mesta a nemeckej armády.³⁹

Pri žiadaní nehnuteľností sa teda v prvom rade skúmalo, či je byt, o ktorý sa žiada, voľný. Ale tiež to, kto bol jeho predchádzajúcim majiteľom alebo nájomcom a či sa v byte nachádza nábytok. Prípady, keď bol pôvodný byt obsadený, niektoré žiadateľky vyriešili tak, že si podali žiadosť o pridelenie iného voľného bytu.⁴⁰ Vznikali tiež prípady, keď bol byt už obsadený iným preživším holokaust.⁴¹

Nariadenie č. 50/1945 Zb. n. SNR o národnej správe definovalo, že „*všetok majetok osôb štátne nespolehlivých, nachádzajúci sa na území Slovenska, sa štátom zaistuje a dáva pod národnú správu.*“⁴² Do tohto majetku bol zahrnutý aj majetok, ktorý bol získaný na základe rasových zákonov. Niektoré ženy preto žiadali o funkciu národného správcu. To bol prípad Agnesy Magdalény S. Národný výbor jej žiadosti vyhovel a vymenoval ju za národnú správkyniu.⁴³

Vrátenie hnuteľného majetku bolo ešte komplikovanejšie. Aj napriek tomu, že ešte v marci 1945 bola Správnou komisiou vydaná už spomínaná vyhláška o povinnom nahlásení „židovského“ majetku. Zamietnutá bola žiadosť Ely B., ktorá sa snažila získať zariadenie obchodu po svojom otcovi.⁴⁴ Rovnako zamietnutá bola žiadosť Magdalény B., ktorá našla svoj nábytok v dome jedného z Košičanov. Ten sa pri jej žiadosti odvolával na to, že nábytok riadne kúpil a zaplatil 15. júna 1944 na dražbe za 1800 pengő. Národný výbor napokon jej žiadosť zamietol s odôvodnením, že má majetok žiadať späť súdnou cestou.⁴⁵ Neprekvapuje, že tieto zistenia korešpondujú

38 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 18, šk. 101, č. j. 3255/1946.

39 K evakuácii došlo 18. januára 1945. Pozri: Fogelová, Szeghy-Gayer, 2024: 126.

40 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 17, č. j. 1984/1945.

41 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 102, č. j. 3445/1946.

42 Viac pozri: Gabzdilová, Olejník, Šutaj, 2005.

43 AMK, f. NvMk 1945-48, šk. 73, č. j. 40712/1945.

44 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 57, č. j. 25306/1945.

45 AMK, f. NvMK 1945-48, šk. 148, č. j. 13182/1946.

s doterajším výskumom oral history prameňov (Bumová, Salner, 2024: 32-35). V nich sa často stretávame s informáciou, že židia nevedeli získať späť svoj hnuťelný majetok kvôli vlastníckym nárokom nových majiteľov.

Analýza vybraných žiadostí potvrdzuje, že vrátenie majetku nebolo preživším automaticky garantované. Jeho získanie bolo možné, no záviselo to od rôznych faktorov, vrátane náhody. Ak byt či dom nebol obývaný, pravdepodobnosť jeho získania sa zväčšovala, no do dynamiky celého procesu vstupovali aj ďalšie faktory – opäť najmä sociálne väzby preživších. Dôležitá bola aj rýchlosť vybavenia žiadosti. Proces získania majetku bol mnohokrát pomalý a trval mesiace, preto sa stávalo, že žiadateľka sa medzitým z mesta odsťahovala.

Národný výbor nevystupoval nijako zvlášť v prospech preživších ani v prípade konfliktných situácií s „novými“ majiteľmi majetku a žiadosť zamietol.

Žiadosti o sociálnu podporu

Medzi analyzovanými žiadosťami možno nájsť aj žiadosti týkajúce sa udelenia sociálnej podpory, ktorú sa rozhodli využiť 3 skúmané ženy. Tie sa okrem straty svojich najbližších vyrovnávali so zlou sociálnou situáciou, ktorá vznikla ako priamy dôsledok holokaustu. Napríklad jedna zo žiadateľiek Helena M. vo svojej žiadosti uviedla:

V máji roku 1944 som bola spolu s manželom a dvoma deťmi deportovaná do Osvienčimu, kde som bola až do júna roku 1945. Vrátila som sa spolu s mojimi nepľnoletým deťmi telesne aj duševne úplne zničená, bez akýchkoľvek prostriedkov finančných. Môj muž dodnes sa nevrátil, takže starosť o výživu mojich detí je úplne na mojich bedrách. Napriek tomu, že som chorá a odkázaná na lekárske ošetrovanie, chodievam prať a pracovať po domoch, len aby som uživila moju rodinu. Predsa nezarábam toľko, aby to stačilo na zaokrytie každodenných potrieb.⁴⁶

V jej prípade bolo rozhodnuté o vyplácaní podpory, no samotná žiadateľka sa medzitým z mesta odsťahovala. Zvyšné dve ženy vo svojich žiadosťiach uviedli, že kvôli strate svojich manželov v dôsledku holokaustu prišli o živobytie a sú odkázané na verejnú podporu.⁴⁷

Pre dôkladnejšiu analýzu tejto kategórie žiadostí však bude potrebné rozšíriť analyzovanú vzorku. V tomto texte majú skôr dokresliť škálu adaptačných stratégií preživších žien, než poskytnúť odpovede na to, či a za akých podmienok boli žiadosti vybavené kladne.

46 AMK, f. NvMK, šk. 70, č. j. 37563/1945.

47 AMK, f. NvMK, šk. 68, č. j. 32243/1945, šk. 100, č. j. 2667/1946.

Záver

Výskum následkov holokaustu v slovensko-maďarskom pohraničí patrí ku kľúčovým témam, pokiaľ chceme lepšie pochopiť vzťah povojnovej slovenskej spoločnosti a preživších holokaustu. Bez výskumu najmä lokálnych archívnych prameňov nie je možné preskúmať tento vzťah detailnejšie. Žiadosti z fondu Národného výboru mesta Košice 1945 – 1948 preto považujem za jedinečný prameň, umožňujúci originálny náhľad do života povojnovej židovskej komunity v pohraničnom regióne, v ktorom protimaďarské opatrenia výrazne zasiahli aj preživších holokaustu. Židia vracajúci sa z úkrytov či vyhladzovacích táborov boli nútení reagovať na protimaďarské opatrenia aj na povojnový nacionalizmus. Analýzou tohto prameňa som chcela poukázať na zložité prepojenie medzi individuálnymi osudmi, sociálnymi sieťami a spoločensko-politickou situáciou, ktorá formovala každodennú realitu preživších.

Proces udeľovania osvedčení o národnej a politickej spoľahlivosti nebol len formálnou administratívnou záležitosťou, ale odrážal povojnové spoločenské, politické a národnostné pomery v krajine namierené proti neslovanskému obyvateľstvu. Preverovacie konania odzrkadľovali tlak štátnej moci na redefinovanie etnickej identity jednotlivcov, ktorá bola chápaná najmä cez používanie jazyka. Úspešnosť žiadateľiek závisela od toho, ako dokázali preverovaciu komisiu presvedčiť o slovenskej identite a ako dokázali prípadne využiť svoje osobné kontakty. Zároveň tieto praktiky vytvárali veľký priestor pre korupciu a uprednostňovanie časti preverovaných.

Na základe výskumu žiadostí 42 žien, ktoré prežili holokaust a v priebehu roku 1945 sa vrátili do Košíc, je možné identifikovať, že k hlavným adaptačným stratégiám preživších patrilo prihlásenie sa k slovenskej etnicite. V žiadostiach kládli dôraz na slovenský pôvod, slovenské školy a používanie slovenského jazyka. Zároveň poukazovali na to, že sa nijako neangažovali v maďarských politických stranách. Ak mali ony alebo niekto z rodiny kontakty na ľavicové prostredie a odboj, v žiadosti to osobitne zdôrazňovali. Dôležité bolo prepojenie na konkrétne osobné väzby z prostredia povojnovej politickej a kultúrnej elity.

Žiadosti o vrátenie majetku ukazujú, že išlo o komplikovaný proces, ktorý závisel od mnohých faktorov. Opätovné získanie majetku nebolo legislatívne nijak garantované, no za určitých podmienok bolo možné. Ak nehnuteľnosť nebola obsadená iným nájomcom, mohli žiadateľky získať späť svoj byt či získať kontrolu nad nehnuteľným majetkom či majetkom príbuzných prostredníctvom inštitútu národného správcovstva.

V konfliktných situáciách či sporoch národný výbor neprejavil podporu preživším, ale rozhodovanie ponechal na súdne inštalácie. Podobne, ako v prípade žiadostí o získanie osvedčenia spoľahlivosti, aj tu zohrávali dôležitú rolu sociálne väzby preživších.

Pre ďalší výskum povojnovej židovskej komunity v Košiciach a komunit v iných lokalitách slovensko-maďarského pohraničia bude potrebné rozšíriť výskumnú vzorku. Užitočná bude aj konfrontácia žiadostí s oral history prameňmi. V neposlednom

rade dôležitým krokom bude spracovanie osudov vybraných osôb z povojnovej komunity a podrobnejší výskum retribučného súdnictva.

Grantová podpora:

Štúdia je výstupom projektu APVV-23-0418 *Holokaust a jeho následky na území južného Slovenska, 1938 – 1948* a projektu VEGA č. 2/0089/23 *Žena a svet práce. Zmeny vo vzdelávaní a zamestnanosti žien na Slovensku v rokoch 1918 – 1960*.

Tabuľka č. 1 Zoznam preživších žien, ktoré žiadali o udelenie ľudovodemokratickej, národnej a politickej spoľahlivosti

Meno	Rok narodenia	Udelenie osvedčenia	Dôležité poznámky k priebehu preverovacieho konania	Dôvod žiadosti	Zdroj
Margita L.	1913	áno	Hovorí dobre po slovensky.	Bez špecifikácie	NvMK 1945-48, šk. 6
Edita K.	1909	áno	Zachovala si svoj slovenský pôvod. Potvrdenie SPROV o demokratickom zmýšľaní aj odporúčania niektorých členov národného výboru.	Bez špecifikácie	NvMK 1945-48, šk. 41
Alžbeta K.	1914	áno	Požadované dôkazy, že sa hlásila k slovenskej národnosti. Podľa členov komisie má doniesť dôkaz. Osvedčenie vydané po tom, čo sa za ňu zaručili jej známi.	Bez špecifikácie	NvMK 1945-48, šk. 55
Zuzana V.	1926	áno	Komisia ju jednoznačne prehlásila za spoľahlivú. V rámci preverovacieho konania doniesla vysvedčenie zo slovenského reálneho gymnázia.	Práca u lekármi	NvMK 1945-48, šk. 57
Margita S.	1919	áno	Verejne rozpráva maďarsky! Za jej spoľahlivosť sa zaručili niektorí členovia národného výboru.	Prijatie na vysokú školu	NvMK 1945-48, šk. 68
Viola L.	1917	áno	Otázky komisie ohľadom miesta narodenia otca a manžela. Doplnený jazyk, ktorým rozpráva na slovenský.	Založenie živnosti	NvMK 1945-48, šk. 68
Gizella B.	1917	áno	Člen komisie sa pýtal, čo robila za okupácie a odkiaľ bola jej matka. Okrem toho zisťovali, aká je jej obcovaná reč.	Založenie živnosti a žiadosti o obchodnú miestnosť	NvMK 1945-48, šk. 70
Alžbeta L.	1902	áno	Hlásila sa k židovskej národnosti.	Bez špecifikácie	NvMK 1945-48, šk. 70
Magda P.	1912	bez rozhodnutia	Navštevovala slovenské školy.	Ošetrovateľský kurz	NvMK 1945-48, šk. 70
Irena M.	1900	Áno	Na otázku k akej národnosti sa priznala v roku 1938 nevedela odpovedať.	Národná správkyňa	NvMK 1945-48, šk. 70
Kamila W.	1927	áno	Prešetrovaná kvôli štúdiu na maďarskom gymnázii. Členovia preverovacej komisie kladli otázky týkajúce sa jej materinského jazyka a povolania otca. Preverovaná má doniesť potvrdenie k akej materinskej reči sa hlásila za maďarskej okupácie. Osvedčenie napokon dostala vďaka svedectvu Košičanov - napr. Ondreja Kukorelliho, brata padlého partizána L. Kukorelliho.	Pripustenie k maturitnej skúške	NvMK 1945-48, šk. 75
Helena K.	1914	bez rozhodnutia		Založenie krajiárskej živnosti	NvMK 1945-48, šk. 78
Helena Sch.	1922	bez rozhodnutia		Bez špecifikácie	NvMK 1945-48, šk. 79

Tabuľka č. 1 – pokračovanie

Meno	Rok narodenia	Udelenie osvedčenia	Dôležité poznámky k priebehu preverovacieho konania	Dôvod žiadosti	Zdroj
Alžbeta A.	1915	áno		Založenie živnosti	NvMK 1945-48, šk. 80
Klára Sch.	1910	áno	Sestra Zoltána Schönherza - jedného z vodcov ilegálneho komunistického odboja v Maďarsku. Osvedčenie udelené na základe potvrdenia SPROV a KSS.	Založenie živnosti	NvMK 1945-48, šk. 83
Edita N.	1923	áno		Založenie živnosti	NvMK 1945-48, šk. 83
Serena H.	1924	áno		Získanie dokladov	NvMK 1945-48, šk. 99
Anna B.	1909	Áno		Získanie pasu	NvMK 1945-48, šk. 99
Edita B.	1926	áno		Štúdium na vysokej škole	NvMK 1945-48, šk. 102
Helena Š.	1915	áno	Spôľahlivosť potrebuje kvôli pasu, vycestovanie do južnej Ameriky. Komisia sa jednohlasne uzniesla, že je národné a politicky spoľahlivé.	Získanie pasu	NvMK 1945-49, šk. 148
Malvína M.		áno		Získanie pasu	NvMK 1945-48, šk. 168
Ružena Š.	1909	nie	Menovaná vôbec neovláda slovenský jazyk. Podľa § 297 neprichádza vôbec v úvahu na preverenie.	Bez špecifikácie	NvMK 1945-48, šk. 171
Jolana H.	1917	neukončené	Nedostavila sa na preverenie.	Bez špecifikácie	NvMK 1945-48, šk. 171
Perla K.	1909	áno	Člen komisie mal poznať žiadateľku osobne, no neskôr túto informáciu odvolal. Napriek tomu bolo osvedčenie udelené.	Bez špecifikácie	NvMK 1945-48, šk. 171
Helena S.	1911	áno		Bez špecifikácie	NvMK 1945-48, šk. 171
Antónia G.	1895	áno	Členovia komisie preverovali odkiaľ pochádzajú rodičia preverovanej a ako dlho žila v Košiciach.	Získanie sociálnej podpory	NvMK 1945-48, šk. 182
Klára Sch.	1919	áno	Menovaná predložila školské vysvedčenie zo slovenskej školy. Menovaná pred preverovacou komisiou tvrdila, že sa hlásila k slovenskej národnosti ale potvrdiť to nevedela.	Vydanie čs. štátneho občianstva	NvMK 1945-48, šk. 182
Livia Š.	1923	áno	Menovanú zastúpila sestra. Tvrdila, že rozprávajú len slovensky.	Vydanie čs. štátneho občianstva	NvMK 1945-48, šk. 182
Alžbeta Š.	1925	áno		Vydanie čs. štátneho občianstva	NvMK 1945-48, šk. 182
Zoznam skratiek: SPROV - Zväz protifašistických politických väzňov					
KSS - Komunistická strana Slovenska					
NvMK 1945-48 – (fond) Národný výbor mesta Košice 1945 – 1948					

Tabuľka č. 2 Zoznam preživších žien, ktoré žiadali o vrátenie hnutelného a nehnuteľného majetku.

Meno	Udelenie bytu alebo nábytku	Dôležité poznámky	Zdroj
Frida W.	áno	Žiadosť o prázdny byt na Rákocziho okružnej, pôvodne bývala s rodinou v inom byte.	NvMK 1945-48, šk.17
Marianna H.	nie	Žiadosť o byt na Hlavnej ulici, kde bývala so strýkom a tetou. Byt nebol pridelený priamo jej, ale tete.	NvMK 1945-48, šk.18
Etela B.	neukončené	Žiadala nábytok z bytu, kde predtým bývala. Konanie nebolo ukončené, žiadateľka sa odsťahovala z Košíc.	NvMK 1945-48, šk. 20
Ela B.	nie	Žiadala zariadenie obchodnej miestnosti, ktoré patrilo otcovi. Mesto žiadosť zamietlo s odôvodnením, že musí žiadať aj o obchodnú miestnosť.	NvMK 1945-48, šk. 57
Eva S.	neukončené	Žiadala o byt po starých rodičoch v centre mesta. Žiadosť odvolala.	NvMK 1945-48, šk. 68
Agnesa Magdalena S.	áno	Žiadosť o národné správcovstvo domu, ktorý patrilo rodičom a tete. Vymenovaná za národného správcu.	NvMk 1945-48, šk. 73
Anna L.	Nie	Žiadosť o pridelenie bytu, kde bývala. Zamietnutá žiadosť, pretože byt je obsadený.	NvMK 1945-48, šk. 101
Alžbeta G.	áno	Žiadosť o pridelenie bytu v dome, ktorý bol pod národnou správou.	NvMK 1945-48, šk. 102
Alžbeta S.	áno	Žiadosť o vrátenie domového majetku. Dom bol už pod národnou správou. Národný výbor jej vyhovel.	NvMK 1945-48, šk. 102
Magda B.	nie	Žiadosť o vrátenie nábytku, ktorý bol predaný na dražbe. Vrátenie nábytku si má žiadateľka vybaviť súdnou cestou.	NvMK 1945-48, šk. 148
Zoznam skratiek: NvMK 1945-48 – Národný výbor mesta Košice 1945 – 1948			

LITERATÚRA

- Bumová, I. (2008). Židovská komunita po roku 1945 – snaha o občiansku a sociálnu rehabilitáciu. In: M. Vrzgulová, D. Richterová (Eds.), *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti* (s. 44–66). Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu.
- Bumová Štelmachovič, I., Salner, P. (2024). *Politika a komunita. Štát a židia na Slovensku v rokoch 1945 – 1992*. Bratislava: Marenčin PT.
- Cichopek-Gajraj, A. (2012). Negotiating Jewish Belonging in Postwar Slovakia (1945–48). *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies*, 30(4), 41–60.
- Cichopek-Gajraj, A. (2014). *Beyond Violence. Jewish Survivors in Poland and Slovakia, 1944–1948*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Csösz, L., Szeghy-Gayer, V. (2021). Petitioners of Jewish Property in Košice: A Case Study on the Holocaust and Local Society in a Slovak-Hungarian Border Region. *The City and History*, 10(1), 75–101.
- Csösz, L., Szeghy-Gayer, V. (2023). *Mapy tragédie židov v Košiciach (1944) = Mapping the tragedy of the Jews in Košice (1944)*. Košice: Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v. v. i.
- Eger, E. E. (2018). *Volba*. Bratislava: Easton Books.
- Fogelová, P. (2023). Post-WWII Purge and the Changes in the City Administration in the Territory of Southern Slovakia: A Case Study of Košice. *The City and History*, 12(1), 84–104. <https://doi.org/10.33542/CAH2023-1-05>
- Fogelová, P. (2024). Lojalita medzi demokraciou a totalitou. Postoje, praktiky a utváranie sietí mestského úradníka v Košiciach v rokoch 1938 – 1948. In: V. Szeghy-Gayer (Ed.), *Verejní zamestnanci v meniacich sa režimoch v prvej polovici 20. storočia* (s. 16–34). Košice: Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v. v. i.
- Fogelová, P., Szeghy-Gayer, V. (2024). *Proti režimu. Príbehy odporu a odvahy v období nacistickej okupácie v Košiciach*. Košice: Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v. v. i.
- Gabzdilová, S., Olejník, M., Šutaj, Š. (2005). *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch I*. Prešov: Universum.
- Gášpar, J., Blašková, E., Mihóková, M. (2014). *Lexikón Košičanov 1848 – 1938. A-I. I. diel*. Košice: Štátna vedecká knižnica v Košiciach.
- Görög, A. (1991). *A kassai zsidóság története és gallériája*. Bne-Brak: Friedmann Lipe nyomdajaban.
- Grünfeldová, D. (2023). *Dejiny židovskej komunity v Šamoríne*. Bratislava: Izraelská obchodná komora na Slovensku.
- Kaplan, T. P., Gruner, W. (Eds.) (2020). *Resisting Persecution: Jews and Their Petitions during the Holocaust*. New York: Berghahn Books.
- Kovács, E. (1995). Electoral Behavior as an Indicator of National Identity at Košice. In: *Regio. A Review of Minority and Ethnic Studies* (s. 56–84). Veszprém: László Teleki Foundation.
- Kovács, E. (2004). *Felemás Asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között (1918–1938)*. Fórum kissébségkutató Intézet: Somorja-Dunaszerdahely.
- Lang, T. (2018). *Zbavení práva – majetku – života. Židia na arbitrážnom území juhozápadného Slovenska 1938 – 1947*. Nové Zámky: Finecom.
- Paszternák, A., Paszternák T. (Zost.) (2013). *Mozaika z histórie komárňanského židovstva*. Komárno: Židovská náboženská obec v Komárne.
- Rákosník, J., Spurný, M., Štaif, J. (2018). *Milníky moderních českých dějin. Krize konsenzu a legitimacy v letech 1848 – 1989*. Praha: Argo.
- Salner, P. (2016). *Židia na Slovensku po roku 1945 (Komunita medzi vierou a realitou)*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Veda.
- Singerová, S. (2005). Jewish Identity after the Holocaust – The Community in Košice (Kassa). In: *Judaica Bohemiae 1* (s. 82–127). Praha: Židovské muzeum v Praze.
- Szeghy-Gayer, V. (2020). Jewish Representatives of the Hungarian Political Opposition in Interwar Slovakia. The Case of Prešov and Košice. In: *Judaica Bohemiae 2* (s. 25–52). Praha: Židovské muzeum v Praze.
- Šutaj, Š. (1993). *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava: Veda.
- Šutaj, Š. (2013). Zmeny v správe mesta Košice v rokoch 1945 – 1948. In: N. Regináčová, A. Bojková (Eds.), *Historické medzníky vo vývoji Košíc v 20. storočí* (s. 109–121). Košice: Univerzita P. J. Šafárika.

- Švolíková, M. (2012). *Z histórie židovskej komunity v Leviciach*. Levice: Tekovské múzeum v Leviciach.
- Vadkerty, M. (2020). *Slovutný pán prezident. Listy Jozefovi Tisovi*. Bratislava: Absynt.
- Vrzgulová, M. (2011). Holokaust v životných príbehoch žien In: G. Dudeková-Kováčová (Ed.). *Na ceste k modernej žene: kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. (s. 400–421), Bratislava: Veda.

Archívne pramene

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK

Fondy tzv. Studijního ústavu MV, Židovské organizace, Různé publikace, štúdie, přednášky k sionistické problematice, sign. 425-373-3, 425-374-1, 425-374-2.

ARCHÍV MESTA KOŠICE

Fond Národný výbor mesta Košice 1945 – 1948

ŠTÁTNY ARCHÍV V KOŠICIACH

Fond Ľudový súd Košice Spisy Tk, 1948

DOBOVÁ TLAČ

Demokrat

Východoslovenská Pravda

O AUTORKE

PATRÍCIA FOGELOVÁ (ORCID: 0000-0001-8348-3105) – vedecká pracovníčka Spoločenskovedného ústavu CSPV SAV, v. v. i. Vo svojom výskume sa zameriava na 1. polovicu 20. storočia s dôrazom na výskum autoritárskych a totalitných režimov, verejného priestoru, pamäti na druhú svetovú vojnu a etnických štúdií. V najnovších prácach sa zaoberá rómskym holokaustom a židovskou komunitou v slovensko-maďarskom pohraničí po druhej svetovej vojne. V rokoch 2023 – 2024 viedla projekt Local History Košice 1944 – 1945. Hlavným výstupom projektu je digitálna vzdelávacia platforma (www.localhistory.sk), ktorá je určená pre učiteľov základných a stredných škôl a tiež vedecká monografia *Proti režimu: príbehy odporu a odvahy v období nacistickej okupácie v Košiciach*. V roku 2024 získala PostdokGrant SAV *Integrácia preživších holokaust na území južného Slovenska v rokoch 1945 – 1948 na príklade mesta Košice*. Je tiež členkou výskumného tímu projektu APVV Holokaust a jeho následky na území južného Slovenska, 1938 – 1948.